

ŞERAFETTİN TURAN, *İSMET İNÖNÜ Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları / 2507, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi / 279, Birinci Baskı, Ankara 2000, XIV+591 s.

Eser, Kültür Bakanı M. İstemihan Talay'ın Sunuş yazısından sonra (s. V-VI) İçindekiler (s. VII-XI) ve yazar Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın Sunuş'u (s. XII) ile başlamaktadır. 12 ana Bölüm ile bunların pek çok alt başlıklarından meydana gelen Eser, 14 adet eki içeren Ekler (s. 523-549), Kısaltmalar (s. 551-553), Kaynakça (s. 555-564) ve karma alfabetik Dizin (s. 565-591) ile sona ermektedir.

Hocam Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın, bir seri halinde yayımladığı Türk Devrim Tarihi kitaplarının dışında bu alanda yaptığı en kapsamlı çalışmadır. Hatta söz konusu Devrim Tarihi kitaplarında etraflı bir şekilde ele alınmayan konuların işlendiği müstakil bir eserdir. Bu yönüyle de şimdiye kadar yayımlanan eserlerden farklıdır. Bu fark, eserin tarafsız ve bilimsel olmasından kaynaklanmaktadır.

Birinci Bölüm (s.1-10) Yetiştüğü Ortam ve İlk Görevleri başlığı altında, Aile Çevresi ve Öğrenim Yılları, İmparatorluğun Çöküşüne Tanıklık alt başlıklarından ibarettir. Bu bölümde İnönü'nün aile çevresi ve ilk öğrenim yılları, yetişme tarzı anlatılmaktadır. Buna göre 24 Eylül 1884 tarihinde doğan Mustafa İsmet'in babası Bitlisli Kürümoğullarından daha sonra Malatya'ya yerleşen Reşit Efendi, annesi ise Razgradlı müderris Hasan Efendi'nin kızı Cevriye Hanım'dır. Memur bir ailenin 5 çocuğunun ikincisidir.

İnönü soyadı ise 21 Haziran 1934 tarihinde Soyadı Kanununun kabulünden sonra, 26 Aralık 1934'te Atatürk'ün Başbakanlığa gönderdiği "*Başvekil İsmet Paşa hazretlerinin inkılap tarihimizin ilk şerefli ve parlak sahifesi olan meydan muharebelerinin başkahramanı olması bulunması iübariyle soyadı kanunu icabı olarak alacağı aile isminin İnönü olmasının çok yerinde bulunduğundan kendilerine bu soyadını tevcih etüğimi bildiririm*" yazısı ile verilmiştir (s. 32-33). Öğrenimi ve görevleri sırasında Almanca, Fransızca dersler almış, daha sonraki yıllarda da İngilizce'ye başlamış ve İngilizce'sini yabancı devlet adamlarıyla temaslarında onlara İngilizce cevap verebilecek düzeye çıkarmıştır.

Yarbay İsmet, 32 yaşına geldiği 1916 yılında 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında İstanbul'a göç eden bir ailenin kızı olan Mevhibe Hanım'la evlendi. Ancak kısa bir süre sonra Doğu Cephesine Diyarbakır'a gitmek zorunda kalmıştır. Zaten Harbiye'den mezun olduğu günden beri hayatı hep askeri kışlalarda geçmiştir. İnönü'nün bu dönemi Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır yenilgiye paralel bir seyir gösterir. Hatta Kâzım Karabekir ile yaptığı bir konuşmasında "*Ordularımız mahvoldu. Boğazlara İtilaf hâkim. Bütün güney hududları açık bir halde. Asıl felaket bizim içimizde Kâzım! Tasfiye yapacaklar. Benim hiç ümidim kalmadı*" diyecek kadar ümitsizliğe düşmüştür (bkz. S. 15). Fakat bu ümitsizliği Birinci Dünya Savaşı sonunda başlayacak olan Milli Mücadele ile ortadan kalkacak ve İnönü'yü İnönü yapan gelişmeler bundan sonra meydana gelecektir.

İkinci Bölüm (s.17-63) İnönü ve Mudanya Kahramanları ana başlığı altında düzenli ordu kurma savaşımı, ulusun kötü yazgısını yenip Ege'ye ulaşma, askeri zaferlerden diplomatik başarılarla ulaşma alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu başlıklar da daha alt başlıklara bölünmüştür. III. Ordu Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Anadolu'ya hareketinden bir gün önce, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği 15 Mayıs 1919'da İsmet Bey'i evinde ziyaret ederek "*Ben yarın*

gidiyorum. Zamanı gelince sana haber vereceğim, seni çağıracağım; sen de gelirsin" diye ona veda etmişti. Böylece Enver, Cemal ve İzzet Paşalarla birlikte çalıştığı için İttihatçı sanılıp kendisine etkin görev verilmeyen İsmet Bey, gelişmeleri izlemek ve M. Kemal'den gelecek çağrını beklemek için İstanbul'da kalmıştır. (s.17). Dolayısıyla Albay İsmet Bey'in Anadolu'da başlayacak olan Millî Mücadeleye katılacağı daha M. Kemal'in Samsun'a hareket ettiği sıralarda belliydi. Nitekim öyle de oldu. Albay İsmet Bey, Mebuslar Meclisinin toplanmasından birkaç gün önce Anadolu'da olup bitenleri yakından görüp anlamak için Ankara'ya M. Kemal'in yanına gitmeye kara vermişti. Hiç kimseye haber vermeden ve resmi makamlardan izin alma gereğini duymadan Haydarpaşa'dan trene binmiş ve 8 Ocak 1920 günü Ankara'ya varmıştı. İleride bu Ankara'ya giriş gelişler tekrarlanacaktır.

Nihayet İstanbul'da İngiliz işgali, Mebuslar Meclisi'nin dağıtılması ve tutuklamaların başlaması üzerine Anadolu'ya geçmek bir mecburiyet halini almıştı. Nihayet M. Kemal'den beklediği haber 19 Mart 1920 sabahı Yemen'de birlikte çalıştıkları Albay Saffet Arıkan ile geldi. 20 gün süren yolculuk sonunda 9 Nisan 1920 günü Ankara'ya ulaşılar (s. 21). 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Edirne Milletvekili olarak katıldı. 3 Mayıs 1920'de TBMM'ni ilk kabinesi oluşturulurken Millî Savunma Bakanlığına Fevzi Çakmak, Genelkurmay Başkanlığına da Albay İsmet seçilmişlerdi (s.22). Bundan sonraki gelişmeler, bu bağlamda Millî teşkilatlanma, düzenli ordu kurma çabaları, ayaklanmaların bastırılması, Birinci ve İkinci İnönü Zaferleri, Batı Cephesindeki çalışmaları, Sakarya ve Başkumandanlık savaşları ile siyasi gelişmeler tarihi seyir içinde akıcı bir şekilde işlenmektedir.

Askerî zaferlerin siyasi zaferle taçlandırılması demek olan Lozan'da İsmet Paşa'nın rolü uzun uzadıya, belgelere dayanarak işlenmiştir. Lozan barış görüşmeleri esasen ilk olarak 21 Kasım 1922'de Ouchy Şatosu Otelinde başlamıştır. Çağrı yapan devletler İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya idi. Bütün görüşmeler için çağrılan devletler Türkiye, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devleti (Yugoslavya), gözlemci devlet sıfatıyla ABD katılıyordu. Boğazların statüsü için Karadeniz'e kıyısı olan Sovyet Rusya ile Bulgaristan davet edilmişlerdi. Ticaret ve yerleşme sözleşmelerine katılmak için de Belçika ve Portekiz çağrılmışlardı. İsmet Paşa Lozan görüşmelerinin daha ilk günlerinde kararlı tutumunu ortaya koymuştur. Sık sık Mondros'tan söz eden Lord Curzon'a "*Ben buraya Mondros'tan değil Mudanya'dan geldim*" tarihî cevabını vermişti. Yine Mont Benon gazinosunda delegasyonun katıldığı toplantıda, kendisine diğer heyet başkanlarına oranla daha küçük bir koltuğun ayrıldığını görünce sebebini sormuş ve aynı boyutta başka koltuk bulunmadığı cevabını alınca "*bulunduğu zaman salona girerim*" cevabını vermek suretiyle bir devlet adamına yakışan tepkiyi göstermiştir. Yapılan uzun görüşmelerden sonra 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Üniversitesi salonunda yapılan törenle Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Lozan Antlaşması tek bir metin olmayıp, esas barış antlaşması ile ona ekli 17 ayrı protokol ya da sözleşmeden oluşmaktadır. Esas antlaşmadaki maddelere bağımlı olan bu ekler arasında Boğazlar rejimine, Trakya sınırının saptanmasına, oturma (ikamet) ve yargı yetkisine, Türk ve Rum nüfusları arasındaki değişime, Osmanlı döneminde verilmiş olan ayrıcalıklara, azınlıklara ve ilan edilecek affa ilişkin protokoller ile açıklamalar bulunmaktadır. Bunların dışında antlaşma ve sözleşmelerin kimi maddelerine ilişkin bazı mektuplar da aynı gün imzalanmıştır. 143 maddelik esas barış antlaşması, Siyasal içerikli maddeler, Mali konular, Ekonomik hükümler, ulaşım ve sağlık sorunları diye 4 bölüm olarak düzenlenmiştir (s.57). Bu bölümde öteden beri Lozan üzerinde yapılan tartışmalara haklı olarak girilmemiştir. Zira, baştan sona incelendiğinde eserin, bir dönemi veya eserin konusu olan İnönü'yü yükseltmek veya birilerini yermek gibi bir hedefinin bulunmadığı, kısaca eserin taraf olmadığı görülecektir. Zaten bu eseri *önemli ve farklı* kılan da budur.

Üçüncü Bölümde (65-122) Cumhuriyet Türkiye'sinde Başbakanlık başlığıyla verilmiştir. Yeni Başkent'in ve Rejimin Adlandırılması ve Cumhuriyetin İlk Başbakanlığı alt başlıkları ile, Kabineler, Programlar, Karşıt Partiler, Ayaklanmalar, Savaşanların Kucaklaşması, Türk-Yunan İşbirliği, Ulusal Ekonomi, Devletçilik ve Sanayi Planları gibi konular işlenmiştir.

Lozan ile yeni devlet uluslararasıda da tescil edilmiş bulunmaktadır. Bu dönemde yapılan en önemli işlerden birisi de yeni devletin Başkenti'nin belirlenmesidir. Daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce 13 Ekim 1923'te TBMM'de yapılan görüşmelerde Ankara'nın Başkent olması kararlaştırılmıştır. 20 Nisan 1924 tarihli Anayasanın 2. maddesine de yer almıştır. 16 gün sonra da yeni adı belirlenecek ve bu ad Cumhuriyet olarak ilan edilecektir. TBMM'nin 29 Ekim 1923 tarihli oturumuna katılan 158 milletvekilinin tamamı Gazi Mustafa Kemal'i Cumhurbaşkanı seçtiler (s.70). Cumhurbaşkanı M. Kemal aynı gün akşam Anayasada yapılan değişiklik doğrultusunda İsmet Paşa'yı Başbakan olarak seçmiştir. Böylece İsmet Paşa Cumhuriyetin ilk Başbakanı olma şerefine nail olmuştur. İnönü, kendisinin dışında 11 bakandan oluşan kabinesini 30 Ekim'de Cumhurbaşkanı'na sunmuş ve kabine Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. İnönü'nün hükümet programı, daha sonra Halk Partisinin de prensiplerini teşkil edecek olan 9 umde ile TBMM'nin ülkenin gelişmesi ve ilerlemesi, huzur ve iyi geçim için üzerinde ısrarla durduğu esaslar ve dış politika da Türkiye Cumhuriyetinin varlığını ve bütünlüğünü sağlam tutmak, devletin hayatı yararlarını göz önünden ayırmamak, huzuru, barışı ve iyi ilişkileri olabildiğince geliştirmek (s.71) şeklinde özetlenebilir. İnönü hükümetinin iktisadî prensipleri de; özel girişimcilğe ve belirli koşullarla yabancı sermayeye de açık bir ekonomi, olabildiğince yerli kaynaklara dayanmak, yabancılara borçlanmamak, Türk parasının değerini korumak, bütçelerin denk olmasına özen göstermek tarıma ve tarımsal endüstriye önem vermek ve ülkede ulaşımı sağlayacak yollar yapmak şeklinde özetlenebilir (s.94). Bu ekonomik program henüz bir devletçilik değil, ancak yabancıların elindeki işletmeleri devletleştirmeyi öngören bir *ulusal ekonomi* anlayışı idi. (s.94). Bu bağlamda İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda ilk aşamada Sanayi ve Maadin Bankası (1925) kuruldu. Bu alanda çabalar devam ederken, "*Anayurdu demir ağlarla örmek*" için büyük atılımlar yapıldı. Şeker ve dokuma fabrikaları açılmaya başlandı. Kısacası bu dönem bir yandan devletin siyasî rejimini yerleştirmekle, bir yandan da devletin yeni ekonomik ve sosyal yapısını şekillendirmekle geçmiştir. Planlı kalkınma dönemi başlamış, Devletçiliğin ilkeleri bu dönemde tespit edilmiştir.

Dördüncü Bölüm (s.123-148) Atatürk'ün Ardası Olma başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Atatürk'ün ölümü öncesi ve sonra olaylar, görüşler ve Atatürk'ün cenaze töreni akıcı bir üslupla anlatılmaktadır.

Beşinci Bölüm (s. 149-238) Yeni Türkiye'nin Oluşumu ve İnönü başlığını taşımaktadır. Devrimin Sürdürülmesi ve Korunması alt başlığı altında İnkılap tarihi dersleri ve 6 ilkenin anayasaya girmesi, yeni Türk Abece'sinin sorunu, Türkçe'yi yabancı dillerin saldırısından kurtarmak, ulusun uygarlık hizmetlerini ve yeteneklerini tanıtmak alt başlıkları altında Cumhuriyetin temellerinin korunması, bu alanda alınan tedbirler ve uygulamalar ele alınmıştır. Laiklik ve Din Öğretimi Sorunu başlığı ile ailede dinsel görevler, laiklik anlayışında ve uygulamasında değişiklik gibi konular işlenmiştir. Eğitim ve Kültür Alanında Atılımlar alt bölümünde ise Milli eğitimdeki canlanma, Köy Enstitüleri, Mesleki Teknik eğitimin yaygınlaştırılması, Üniversite özerkliği, Türk Hümanizmasına doğru ve Halkevleri ile Halk odalarının açılışları ele alınmıştır.

Altıncı Bölümde (s.239-270) Dış Siyasada Yeni Dengeler ele incelenmiştir. Zira bu dönem aynı zamanda dış politikada da önemli gelişmeler olduğu bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı ve sonrası soğuk savaş döneminin bütün ağırlığının hissedildiği dönemdir. *Dolayısıyla denebilir ki, bu dönemde İnönü'nün yüklediği görev ve sorumluluk, Cumhuriyetin kuruluşu sırasında yük-*

lendiği görev ve sorumluluk kadar önemlidir. Başka bir ifade ile İnönü'nün bu dönemdeki tarihi misyonu en az Cumhuriyetin kuruluşu sırasındaki görevleri kadar önemli ve millet hayatı bakımından önemlidir. Her aklı-selîm insanın kabul edeceği gibi, İnönü'nün Türkiye'yi savaşa sokmaması, Dünya Savaşı'nın yıkıntularından ülkeyi uzak tutması başlı başına bir başarıdır. Savaşların yıkıcı sonuçlarını, yine hayatı savaş meydanlarında geçmiş İnönü gibi bir devlet adamı bilebilirdi. Unutulmamalıdır ki, barışın kıymetini en iyi bilenler, savaşanlardır.

Bu dönemin önemli gelişmeleri, yeni ideolojik akımlar ve bunların Türkiye'ye tesirleri, insan hakları evrensel bildirgesi, Sovyet tehditleri ve ABD'ye yaklaşma, ABD istekleri teşkil etmektedir. Nitekim Sovyetler'in 19 Aralık 1945 tarihli Sovyet Kızıl Yıldız gazetesinde yayımlanan "Gürcistan sınırları 2.500 yıl önce Van Gölü'nden Karadeniz'e kadar uzanmaktaydı. Bu nedenle Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Giresun toprakları Gürcistan'a, dolayısıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne aittir" (s.259) gibi tarihi kökenden mahrum olan istek ve tehditlerine karşılık İnönü; "açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından hiç kimseye verecek borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz" tarihi cevabını vermiştir (s.260).

Bu dönemin başka bir özelliği de, muhalefetin ciddi bir şekilde ortaya çıkmasıdır. İnönü'nün Millî Şeflik döneminde kendi partisinden kopan Adnan Menderes ve arkadaşları Demokrat Partisi'ni kurmuşlar ve bundan sonra da İnönü'ye muhalefet görevini bu parti üstlenmiştir.

Çok Partili Siyasal Düzene Geçiş başlığını taşıyan Yedinci Bölümde (s. 271-305) Tek Partili Dönemin Sonu, Yeni Partiler, Yeni Düzeni Yaşatma Çabaları İsmet İnönü Döneminin ve CHP İktidarının Sonu başlıkları altında daha çok iç siyasal gelişme ve çekişmeler incelenmiştir. Bu hususta da İnönü'nün samimi olarak çok partili hayata geçişi arzuladığı müşahade edilmektedir. Mesela 12 Ekim 1945'te kabul ettiği ABD Senato üyesi Claude Pepper ile konuşurken tek parti sistemine son verilmesiyle ilgili olarak "Kendimi Millet Meclisinde bir muhalefet partisi başkanı olarak gördüğüm gün, hayatımın vazifesini yerine getirmiş sayacağım" demek suretiyle bu konudaki samimiyet ve kararlılığını ortaya koymuştur. Gerçekten de İnönü'nün ülkenin çok partili demokratik hayata geçmesi hususunda yaptığı hizmetler, en az yaptığı diğer hizmetler kadar önemlidir.

Ana Muhalefet Liderliğinin Yükümlülüklerinin anlaşıldığı Sekizinci Bölümde (s.307-366) Demokrat Partinin iktidara geçtiği 1950'den 1960 ihtilaline kadar olan olaylar ele alınmıştır. Bu dönemin daha çok iç siyasal olaylarla geçtiği gözlenmektedir. Bu bağlamda CHP'ye etkinlik çabaları, iktidarın baskılarını önleme gayretleri göze çarpmaktadır. 1954 yılı seçimleri ve seçim sonuçları değerlendirilmektedir. Bu bölüm aynı zamanda 27 Mayıs 1960 ihtilaline giden yolun tarihini anlatmaktadır.

Nihayet 27 Mayıs 1960 İhtilalli Adım Adım Gelen İhtilal başlığı ile Dokuzuncu Bölümde (s.367-425) incelenmiştir. Bu bölümde ülkenin bir ihtilal ortamına nasıl geldiği, ihtilalin olması, sonuçları ile ihtilal sonrasında hükümet arayışları ele alınmıştır. Bu dönemde de İnönü'nün önemli bir görev üstlendiği görülmektedir. İnönü, adeta bunalım dönemlerinin lideri olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzlaşmacı, derleyip-toplayıcı ve demokrasiden vazgeçmeyen karakteri ile temayüz etmiştir.

Bu döneme damgasını vuran başka bir konu da CHP içindeki çekişmeler ve iç muhalefetlerdir. AP ile yapılan hükümet protokolünde bazı CHP'liler, AP'ne fazla ödün verildiğini öne sürmüşlerdir. Böylece parlamento grubu içinde sayıları 77'ye yükselen bir muhalefet grubundan söz edilir olmuştur (s.405). Bu çekişmelerin arkası gelmeyecek ve İnönü ile CHP'nin yollarının ayrılmasına kadar gidecektir.

1965'ten 1971'e kadarki olayların incelendiği Onuncu Bölümde (s.427-443) CHP "Ortanın Solu"nda başlığı ile verilmiştir. Bu bölüm de daha çok iç siyasal olaylara yer vermektedir. 1965 milletvekili seçimleri ve sonuçları, Cumhurbaşkanını Cemal Gürsel'in hastalığı ve doğurduğu sorunlar ve CHP'deki kurultaylar özisi akıcı bir üslupla incelenmiştir.

12 Mart: Kendine Özgü Bir Ararejim (s.445-480) başlığı altında Onbirinci Bölüm işlenmiştir. 1968 Kuşağı ve Kavşağında Bunalım, öğrenci eylemleri, boykotlar, ideolojik kamplaşmalar, sonunda 12 Mart Muhturası ve sonrası bu bölümün ana konularıdır. O dönemleri hatırlamak isteyenler, bu bölümden fazlasıyla istifade edebilirler.

Yaşamın Son Evresi olarak adlandırılan bölümde (s.481-521) İnönü'nün Tabii Senatörlüğü, CHP'den kopuşu, son günleri, hastalığı ve nihayet 89 yıllık bir yaşamın noktalanması, vefatı incelenmiştir.

Üniversiteye başladığım ilk aylarda, 25 Aralık 1973 günü aramızdan ayrılan İnönü'nün 28 Aralık 1973 Cuma günü yapılan o muhteşem cenaze törenine katılmak bana da kusmet oldu. Sabah saatlerinde Çankaya'da başlayan cenaze töreni, Maltepe Camii'nde kılınan Cuma namazından sonra cenaze namazı kılındı ve Anıt-Kabir'de ebedî istirahatgâhına tevdi edildi. Töreni baştan sonuna kadar takip ettim, cenaze namazına katıldım. O günleri hatırlayanlar, ideolojik kamplaşmanın ülkeyi büyük buhranlara sürüklediğini, halkın her kesiminin kamplara ayrıldığını bilirler. Fakat merhumun cenaze töreni, bütün bunları unutturacak, mevcut ayrılıkları yok etmek istercesine genel bir kenetlenmeye vesile olmuştu. Bütün insanların yüzünden "bu çekişme ve didişmelere, kardeş kavgasına değer mi?" ifadelerini okumak mümkündü. Benim o zamanki gözlemim bu olmuştu. Nitekim, İnönü'nün vefatı dolayısıyla liderlerin o günkü mesajlarına bakılacak olursa, bu husus açıkça görülecektir. Belki bu mesajlarda bir takım siyasî mülahazalar olabilir ama, bunların büyük çoğunluğunun gerçeği ifade ettiği kanaatündeyim.

Eklerde (s.523-549) 14 adet ek verilmiştir. Bu eklerin hepsi özenle seçilmiş belgelerdir. Bunlar, İstanbul Üniversitesi'nin 1922'de İnönü'ye verdiği Fahri Profesörlük kararı metni, Atatürk'ün Başbakanlıktan istifa eden İnönü'ye mektubu, İnönü'nün Atatürk'ün cenaze töreni nedeniyle yayınladığı 21 Kasım 1938 tarihli bildiri, 26 Eylül 1941 tarihli Dil Bayramı Mesajı, 19 Mayıs 1944 Spor ve Gençlik Bayramı Konuşması, 12 Temmuz 1947 Bildirisi gibi sadece İnönü'nün şahsıyla ilgili olmayıp, yakın tarihimizi ilgilendiren belgelerdir.

Kısaltmalar (s.551-553) metinde geçen eser adlarının açılımını göstermektedir. Metinde geçen kaynaklar () kısaltma şeklinde verilmiş, kaynakların açılımı Kısaltmalar bölümünde verilmiştir. Bu da okuyucuya büyük bir kolaylık sağlamaktadır.

Kaynakça (s.555-564) hayli zengin olup Belgeler, süreli yayınlar, başlıca inceleme ve anılar alt başlıkları altında verilmiştir. Bu konuda hemen hemen ulaşılmayan kaynak kalmamıştır. Bu meyanda Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Arşivi, ATASE, İnönü Vakfı ve Türk Dil Kurumu Arşivlerinden faydalanılmıştır. Yayınlanan mektuplar, açık ve gizli belgeler, meclis ve parti tutanakları, dönemin gazete ve dergileri yerli yerince değerlendirilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili yerli-yabancı tetkik eserler de kullanılmıştır.

Karma bir tarzda hazırlanan Dizin (s.565-591) son derecede zengindir. Hemen hemen metinde geçen bütün şahıs ve terimleri bulmak mümkündür. Bu da eserin kullanımını kolaylaştırmaktadır.

Görüldüğü gibi; *İsmet İnönü Yaşamı Dönemi ve Kişiliği* adlı eser, sadece tarihi bir şahsiyetin hayatını anlatmakla kalmamış, 89 yıllık yakın tarihimizin özlü bir perspektifini de vermiştir. Bunu, öğrencisi olmakla daima iftihar ettiğim ve minnetle anacağım Prof. Dr. Şerafettin Turan'

a borçluyuz. O'nu yakından tanıyanlar, kendisinin ne kadar tarafsız, bilimsel ve titiz olduğunu bilirler. Yılların verdiği birikimi, dikkati, hangi şartlarda olursa olsun bilimsellikten ve doğrudan ayrılmayan Hocamın yoğun bir emekle hazırladığını bildiğimiz bu eseri, bir kaynak eser niteliğindedir. İnönü ve dönemi hakkında yazılan eserlere bakıldığında, bunların büyük bir çoğunluğunun peşin hükümlere dayandığı, zihinlerindeki bir takım şeyleri ispat etmek için yazıldıkları görülecektir. Tanıtımaya çalıştığımız eseri diğerlerinden ayıran husus, eserin birinci elden kaynaklara dayanarak tamamen bilimsel amaçlarla hazırlanmış olmasıdır. İnönü'nün kişiliği, aile çevresi, fikirleri, siyasî görüşleri vb. hususlarda artık spekülâtif değerlendirmelere yer kalmamıştır. Eserde şiyi/kötü, doğru/eğri- gizli kalmış, ele alınmamış hiçbir şey yoktur. Merak edilen her hususla ilgili orijinal ve tarafsız bilgileri bulmak mümkündür. Bu haliyle eser, sadece İnönü'nün biyografisinden ibaret olmayıp, aynı zamanda yakın tarihimizin de geniş ve özgün bir özeti niteliğindedir.

MUSTAFA ÖZTÜRK